

SZEKERES LUKÁCS SÁNDOR

**A sóvidéki lázadás 1919 tavaszán
(1919. március 29-április 6.)**

Kulcsszavak: Sóvidék; lázadás 1919-ben; parajdi vérengzés

Az 1916-os kegyetlenkedéseket a sóvidéki magyarok nem felejtették el, még az 1980-as években sem, az idősebb emberek sokáig emlegették az emberségükből kivetkőzött ellenség tetteit, nem hogy 1919 tavaszára elfeledték volna e rémtetteket.

A sóvidéki lázadásról szóló írások, emlékezések nem feledkeznek meg azokról a szenvedésekről, amelyeket ezeknek a falvaknak 1916-ban, a román hadsereg betörésekor kellett elszenvedniük. Ezek akkor még olyan friss emlékek voltak, amelyek növelték a lakosság elkeseredettségét, s az első adódó alkalommal e szomorú emlékek tudatában cselekedtek. 1916 szeptemberében ugyanis a bevonuló román katonaság nagyfokú zsákmányolásai mellett tömegesen gyűjtötte össze a helyi lakosokat és akik nem tudtak megszökni vagy elmenekülni, fegyveres kísérettel kerültek Ó-Románia földjére, sokan soha sem láthatták viszont szülőfalujukat. 1916. október 1-jén, a román hadsereg itt tartózkodó egységei Parajd faluhoz tartozó Zsögöd végében (a Gyergyó felőli rész) a deportálásnak ellenszegülő helyieket azonnal főbelőtték. A három sóvidéki faluból 235 személyt hurcoltak el és helyben meggyilkoltak 18 ártatlan embert, de az elhurcoltak közül sem mindenki tért haza. A román hadsereg bejövételkor mindenkit a kijelölt helyre gyűjtött össze három napra, fegyverrel őrizve, mialatt zavartalanul rabolták a falut. A házaknál itt-ott találtak otthon maradt, elbujt embereket, akiket legtöbbször megvertek, sőt egyeseket főbe lőttek. Az idegen csapatok mindhárom helységben 1916. szeptember 29-től, 1916. október 6. -ig tartózkodtak: Alsósófalván főleg kozákok és román gyalogság, Felsősófalván a román hadsereg egységei, Parajdon szintén a román hadsereg egységei. A sóvidéki falvakból ártatlanul elhurcolt lakosok közül egyesek soha se jöttek haza, valószínű, hogy erőszakos cselekmények áldozatai lettek.

A román hadsereg hirtelen jött támadása azonban hamar kifúlt, ugyanis a magyar és német hadsereg rövid időn belül kiűzte az ellenséget Magyarországról, sőt folytatva az ellentámadást 1917-re Románia szinte teljesen megszűnt létezni és kénytelen volt külön békét kérni.

Az I. világháború befejezését követően a magyar kormány azonban nem tett semmit az ország integritásának megőrzése érdekében, így fordulhatott elő, hogy a gyengén felszerelt és mindössze 5-6000 főt számláló román hadsereg bevonulhatott Magyarországra. A Károlyi- vezette kormány naivan bízott az Antant ígéreteiben.

A román hadsereg nem sokat törődött még a belgrádi egyezményvel sem, ahol

a magyar illegitim vezetés megállapodott Vix francia ezredessel, hogy a Maros folyó vonaláig alakítanak ki egy demarkációs övezetet, ahová a román csapatok ideiglenesen bevonulhatnak. A román csapatok már 1918. december 2-án átlépték a Maros folyó vonalát és folytatták Magyarország elfoglalását. Amikor a „magyar” kormány jegyzékben tiltakozik ezek miatt – ahelyett, hogy csapatokat küldene –, a románok azt válaszolják, hogy nekik Vix ezredes megengedte, hogy megszállják Gyulafehérvárt, Nagyenyedet, Kolozsvárt, Dést, Máramarosszigetet, stb.

A Székely Hadosztály honvédő harca alatt a Székelyföldön maradt székelyek sem nyugodtak bele a megszállásba. A székelyföldi általános elégedetlenség a megszálló hatalom elleni szabotázs akciókban is megmutatkozott. Márciusban megszáporodtak az „államellenes” cselekedetek. A dési román hadosztályparancsnokság 538/1919. rendelete szerint, amelyet a szovátai községháza is megkapott olvasható az alábbi parancs: *“Hogyha a telefon vagy távirat vonal valamely helyen megrongálva találtatik a tettest azonnal föbe lövik, ha a tettes nem kerül meg a községre hárul a felelőség.”* Itt is felmerült a kollektív bűnösség elve, amelyet a későbbi események során is előszeretettel használtak a román hatóságok a lakosság megfélemlítésére.

Az új hatalom berendezkedésével egyre nehezebben jutottak be a magyarországi újságok, folyóiratok Erdélybe. A Magyarországról jövő postaküldeményeket egyszerűen elégették a kolozsvári állomáson. Az atyhai plébániára eljutó utolsó folyóirat pl. az Alkotmány január 11-i száma (Atyhai Domus Historia, 54.0.). Pontos információk hiányában egyre képtelenebb álhírek terjedtek el a Sóvidéken. A leggyakrabban visszatérő téma a magyar hadsereg állítólagos offenzívája volt. Erről meséltek később gyerekkoromban Fábíán Domokos, Parajdi Márton és Kovács Mózes egykori szemtanúk.

A sóvidéki események alapjául több helységben is az a hamis hír szolgált, hogy a román katonaság vissza fog vonulni Erdélyből, ugyanis a Székely Hadosztály erős támadást indított az ország felszabadításának érdekében. Az álhírek miatt riadókézsültségbe helyezték Kovács Andor nyárádretemei csapatát is, várva az első biztos hírt támadó akciójuk megindítására.

A sóvidéki lázadás azzal kezdődött, hogy a deményházi vasútállomásra 1919. március 29-én távirat érkezett, mely szerint *“a magyar állam vasúti alkalmazottjainak a román hatóságok az eskü letételét elengedték.”* (Bencze János: Deményháza monográfiája. Kiadatlan kézirat., 1976/27) Ezt a táviratot a vasúti munkások úgy értelmezték, hogy megszűnt a román megszállás.

A székely vasúti munkások a kocsmában ünnepelték meg a hírt, melyet a magyar hadsereg közeledtével magyaráltak. Délután egy román csendőrt, aki a lovak rekvirálásából Nyárádszeredából Remete felé tartott, a felkelő székelyek megtámadták, késsel megsebesítették (Balogh Lajos visszaemlékezése, 1921; Bencze, 1976/28). A sebesült csendőrt társai feltűzött szuronnal kísérték az orvoshoz.

A deményházi, tévesen értelmezett távirat híre megbolydította az egész felső Nyárádmentét. Nyárádmentén Kovács Andor, Kovács György és Ernő a felfegyverzett remetei férfiakkal megtámadták a csendőrörsöt. Lefegyverezték és egy pincébe zárták a román csendőröket. Küldöncöket menesztettek a nagy- és kinyárádmenti falvakba, csatlakozásra szólították fel a frontharcos székely férfiakat. A Nyárád felső folyásának falvaiban gyorsan terjedt a mozgalom, amely céljával Marosvásárhely felszabadítását és a román katonaság lefegyverzését tűzték ki. A felkelők abban reménykedtek, hogy a Székely Hadosztály, Erdély nyugati területeiről megindítja offenzíváját és így sikerül felszabadítani Magyarországot az idegen uralom alól.

Már 1919. március 29-én Deményházán a tévesen értelmezett távirat hatására – a Sóvidék közelében – „egy nyárádremetei román csendőrt, aki Nyárádszeredából a lovak rekvirálásából haza felé tartva, az úton a szövetkezet előtt megtámadták és brutálisan bántalmazták, megsebesítették, fegyverét elvették” olvasható más forrásokban is.

A férfi lakosság megindult Marosvásárhely felé, csatlakozott a lázadáshoz Köszvényes férfi lakossága is. A felkelők a hodosi útig jutottak el, de amint látták útközben, hogy az útban levő községek lakói nem csatlakoznak, így csendesen visszatértek otthonaikba. Ugyanígy tett Márkod és Kendő lakossága is, míg mások a Sóvidék felé fordultak, hogy csatlakozásra bírják az ott élő székelyeket. A helyi késői visszaemlékezők többnyire csak apróbb részleteket vagy egy titokzatos kolozsvári kezdeményezést emlegetnek, amelynek futárai valamilyen okból nem érkezhettek meg e vidékre, és így a helyiek nem értesülhettek az időközben lefűjt akcióról. Erről beszélt a felsősófalvi Fábíán Domokos, Parajdi Márton vagy Kovács (Ész) Mózes is annak idején e sorok írójának.

Az 1916-os betörés eleven és fájó nyomai, az új hatalom erőszakossága, az újabb rekvirálások és kegyetlenkedések nyomasztó hatása a hirtelen megzavart lakókat arra készítette, hogy védjék meg szülőföldjüket.

1919. március 31-én a délelőtti órákban (Maros megye levéltára, 1919/31) a remeteiek felszedték a Parajd felől közeledő személyvonat előtt a síneket és a közeli erdőből figyelmeztető lövéseket leadva, megállították a vonatot (Balogh Genovéva visszaemlékezése). A vasúti kocsikban mintegy száz felfegyverzett székely férfi indult el Szováta irányába (Maros megyei levéltár, UO.), s déli 12 órára érkeztek Szováta. Körülvették a csendőrség épületét, és rövid tűzharcban elfoglalták. A harcban egy csendőr meghalt és többen megsebesültek.

A csendőrség épületének elfoglalása után a nyárádremeteiek és a hozzájuk csatlakozó szovátaiak elfoglalták a postát és a vasúti állomást (Erdélyi mártírok, 248.0.). A szováta fiatalok feltörték a sóőrök fegyverraktárát és elvitték az ott talált fegyvereket (Fekete-Józsa-Szöke-Zepezaner, 1998/119). Szováta ebben az időben

mintegy 25 puska állt rendelkezésre, melyet a sóőrök használtak addig a só őrzésére.

A szováta Lőrinczi András (szül. 1912) visszaemlékezése szerint „amikor jöttek a remeteiek megálltak a [szováta] csendőrség előtt, egyik bekiáltott: *A parancsnok jöjjön ki! Egy káplár jött ki, le is lötték és elmentek Parajd felé. A lelőtt csendőrt másnap délután 2 órakor temették Szováta.*” A szováta plébános feljegyzése szerint: „március 31-én 12 órakor lelőtték Flóra Jánost a (25 éves) Csendőrlaktanya folyosóján.” (Halotti Anyakönyv. 1919.10. bejegyzés. ÁltMv. 88. iratszám. 184.) A szováta köztemető bejáratától jobbra eső egykori görög katolikus temető részben nyugszik az alig 25 éves Florea Constantin káplár. Sírkövének felirata:

„*Amintirea decedatului caporal Florea Constantin din Compania de jandarm Mures cazut victima datoriei fund omorit de revolutionarii secui in martie 31*”.

Sírkövének felirata magyarra fordítva az alábbi: „*Florea Constantin tizedes emlékére, aki a Marosi Csendőrség egységében szolgált és aki a kötelességét teljesítve áldozat lett, mivel a székely forradalmárok március 31-én meggyilkolták.*”

A szovátaiak közben elfoglalták a csendőrséget, a vasútállomást és a postát is. A mozgalom hírére a Sóváradiai is feljöttek Szováta. Farkas Dénes szakaszvezető a szováta állomáson „egy vadászfegyverrel rálőtt Donetea román hadnagyra, ... a lövés célt tévesztett és egy pár serét a tisztiszolga lábába fúródott, nagyobb sérülést nem okozott.” (Laár Ferenc: A sóvidéki székely felkelés. Erdélyi mártírok és hősök aranykönyve. Pécs 1941. 18.) Ennek ellenére nem sokkal később Farkas Dénes ezért a tettéért életével fizetett. A szováta középületek elfoglalása után a remetei felkelők nagy része hazaindult, hogy később az udvarhelyszékiekkel együtt indítandó támadásra a felső-nyárádmentiek seregét megszervezzék. Kovács Andor és Kovács György immár jórészt szovátaiakból álló serege három szekérral, a fegyvereket a meglepetésszerű támadás sikere érdekében a szekérderekba rejtve, továbbindultak Parajd irányába és délután 4-5 órakor három szekérral Parajdra érkeztek. Azzal a hírrel és felszólítással jöttek, hogy „*az udvarhelyi székelység vonuljon Marosvásárhelyre és készüljön az ellenség hátbatámadásra. A parajdi férfiak hirtelen szervezkedtek, percek alatt lefegyverezték a 12 főből álló csendőrséget... lovas futárok szólították fel a vidék falvait a csatlakozásra.*” (Dobos Ferenc: Elfagyott remények. Székelyföld írásban és képen. 212-213.o.) A szovátaiak megérkezésével egyidőben Parajd katonai parancsnoka, egy román hadnagy a temetőn keresztül elmenekült. A menekülő román csendőrpáncsnokot Korondon fogták el és egy társával együtt bántalmazás nélkül szekérral visszaküldték Parajdra. Laár Ferenc parajdi református lelkész leírásából tudhatjuk meg, hogy 1919. március 31-én délután 4-5 óra között Szabó Nándor főszolgabíró, Leveleki Béla sómalom igazgató, Brósz Alfonz gyógyszerész és az új román katonai parancsnok társaságában a gyógszertár épületében tárgyaltak, amikor hirtelen fegyverropogások hallatszottak

tak a faluból, és *“itt vannak a magyar katonák”* - kiáltások szűrődtek be a szobába. A román hadnagy azonnal elmenekült a katolikus temető irányába. Közben főleg szovátai és más idegen emberek fegyveresen kísérték a helyi csendőrlaktanya irányából három társzekeret és a parajdiakkal együtt közösen lefegyverezték a román csendőrséget. A falu katonaviselt férfit katonai alakulatba szerveződve rövid időn belül megszervezték az őrséget és bejárták az egész települést. A helyi csapatok parancsnokának Boócz Endre tartalékos századost tették meg, századparancsnokok Mánya Gerő főhadnagy, Zilahi Sebess Géza és Benkő Mózes hadnagyok lettek.

Kováts György, a nyáradremetei felkelők egyik vezére, Mánya Gerő kereskedő lakására sietett, és felszólította, hogy szervezzen egy századot, és azt vigye be Marosvásárhelyre (Erdélyi mártírok, 221.0.). Miután a parajdi csapat szervezése megkezdődött, a szovátaiak visszatértek falujukba.

A parajdi felkelő századot még aznap este megszervezték és a század szervezésével párhuzamosan lovas küldöncöket menesztettek a környező községekbe. Atyhába estefelé *“... lovas küldönc érkezett, hogy a... katonákat le kell fegyverezni, mert közel van a magyar hadsereg. A fiatalság körében hajlandóság mutatkozott is, de komoly gondolkodású férfiak leintették őket, s így nem történt semmi.”* (Atyhai Dominus Historia, 55.0.) A többi lovas küldönc sem járt több sikerrel, a falvak férfilakosai fegyverhiányra hivatkozva nem vállalták a felkelőkhöz való csatlakozást (Laár, 1941/17).

Korondon is szerveződött egy csapat felkelő a falun áthaladó román csendőrök lefegyverzésére. Vezetőjük nem egy frontharcos férfi, hanem Vinczeffy Zsuzsika, egy robusztus termetű, férfitestű nő volt. Vinczeffy Zsuzsika vezette felkelő csapatát - melyben nők is voltak - lesbe állította, és sikerült elfogniuk a Parajdról menekülő román hadnagyot, a parajdi csendőrség parancsnokát és annak tisztiszolgáját. A felkelők eszméletlenül verték a csendőröket, majd visszatették őket a szekerekre és a lovakat megindították Parajd felé.

A felkelők értesítették a környező települések lakóit is (pl. Etéd, Siklód, stb.), hogy csatlakozzanak a felkeléshez. A szomszédos községek értesítésére kiküldött küldöncök azzal a válasszal tértek vissza, hogy készek fegyvert fogni, de nincs fegyver. A hosszas tanácskozás eredményeként leszögezték a következőket:

1. A felkelés mindössze pár községre terjed ki.
2. A benyomuló idegenek megzavarták Parajd község lakosainak kényeszerű megadással viselt nyugalmát.
3. Elhamarkodott lépésükért bizonyosan büntető expedíciót vezet a község ellen a román katonaság.

A további teendőkre nézve megállapodtak abban, hogy a román csendőröket őrizetben kell tartaniok, és hogy bántódásuk ne legyen őrséget állítanak a laktanyában és élelmezésükről gondoskodnak.

A Parajdra vezető utakra, a szervezkedő lakosságból már március 31-e estére

fegyveres őrköt állítottak, hogy semmilyen idegen csapat ne nyomulhasson be az éj leple alatt a faluba. A parajdi laktanyából viszont néhány román katona, akik Korondon teljesítettek szolgálatot, Parajdra szeretett volna menni, hogy visszatérjenek a laktanyába. Parajdot védő székely felkelő-őrök látva az idegenek megjelenését felszólították őket, hogy a faluba ne menjenek be. A felszólításra a román csendőrök azonnal lövésekkel válaszoltak, ennek következtében három parajdi esett el: Zsombori Károly harangozó, Fülöp Ábel Sándor és Nagy G. János földművesek. A három helybéli család ember másnap reggelre, április elsejére meghalt. Parajd felháborodott lakossága azonnal követelni kezdte a piactéren a fogságban levő összes román csendőr főbelövetését. Csak Laár Ferenc református lelkész erélyes fellépése gátolta meg a fogságban lévő román csendőrök kivégzését. A három áldozatot még aznap hamar eltemették, attól félve, hogy a bevonuló román katonaság megzavarja a temetési szertartást. A község apraja-nagyja felekezeti különbség nélkül ment el a temetésre, hogy bizonyosságot tegyen együttérzéséről. Három családapát temettek egyszerre, apró gyermekeik és feleségeik kábultan nézték, mert fel nem foghatták az őket ért súlyos csapást, várták a vigasztalást és a *“miértekre”* a feleletet. *“Együtt sírtunk mindnyájan, nem csak az árván maradt családokat sírattuk, hanem önmagunkat is, mert ijesztő módon állt előttünk a fenyegető büntetés réme”.* (Mesélték a visszaemlékezők.)

A sóvidéki felkelés ekkor még javában zajlott, hiszen utolsó véres eseményére ezt követően Etéd és Atyha között kerül sor. Az etédi vásáron futótűzként terjedt a sóvidéki felkelés híre. A vásárra sok atyhai is elment, köztük Simó János és Simó Dénes, akik Oroszországból hazatért kiszolgált katonák voltak. Ebben a puskaporos hangulatban érkezett a községbe két román csendőrkatonája, akik mint küldöncök Parajd felé tartottak. Az egyik csendőrben Simó Dénes volt katonatársát vélte felfedezni. Ebből a találkozásból parázs veszekedés támadt, mely tettelegességé fajult. Simó Dénes és Simó János lefegyverezték a román csendőrkatonákat. A halálra rémült román katonák a szekerekön Atyha irányába próbálnak menekülni, mert a vásáros tömeg körülvette a szekeret és meggátolta a katonák szabadulását. Így értek el az etédi patak hídjáig. Amint a patakon átjöttek, az atyhai Pirooska János elkapta a kantárt, megállította a szekeret. A csendőrkatonák futva próbáltak szabadulni, de a tömeg az út közelében levő füzes mellett agyonverte őket.